Les *Estampas Taurinas* de Maria Josepa Colom: l'excel·lència en la *manera negra*

per **Xavier Soler Àvila**
Historiador de l'Art

Recentment s'ha incorporat a la *Biblioteca de Catalunya* el fons de Maria Josepa Colom i Sambola (Cervera, 1927-Barcelona, 2017) gràcies al donatiu que ha fet el seu nebot Miquel Espot Vives i que inclou pràcticament tota la producció d'obra gràfica. Aquest donatiu esdevé una oportunitat excepcional per a preservar, catalogar, estudiar i divulgar l'obra d'aquesta gran artista gravadora, pintora i docent d'art catalana del segle XX. A grans trets, el donatiu el conformen obra gràfica amb proves d'artista i d'estat en diferents tècniques (xilografia, linòleum, litografia, aiguafort, punta seca, resina, manera negra...), les corresponents matrius xilogràfiques, calcogràfiques i litogràfiques, dibuixos en diferents tècniques, aquarel·les, guaixos, esbossos diversos, ex-libris, petits impresos com nadales, felicitacions, cartells i catàlegs de les seves exposicions, etc.

M. J. Colom, *Cap de noia*,
aiguafort (1958)

Al llarg de la seva carrera Colom va exposar arreu del mon, tant a col·lectives com a exposicions individuals, des de les primeres a Karachi de 1955, passant per Alemanya, Àustria, França, Suïssa, Portugal, països on el seu art era molt apreciat, fins a les diverses exposicions que va realitzar arreu d'Espanya i a Catalunya (Madrid, Lleida, Cervera, Barcelona, Vilanova i la Geltrú, etc.), exposicions amb continuïtat ben be fins a finals dels anys setanta.

El seu univers abasta des de temes universals i intimitats terrenals com la infantesa, la maternitat, els oficis, el circ, fins a l'abstracció, la mitologia, la religió, etc.; no acabaríem de definir l'amplitud del seu camp d'exploració i expressió més que gaudint del seu ric catàleg d'obres, suggeridores alhora que inequívoques i veritables, sense engany, curulles d'honestedat i veritat. Molt especialment des de la seva obra gràfica, d'una rigorositat

tècnica a l'abast de pocs, Colom va assolir un llenguatge propi, una mirada particular i única, conreant gairebé totes les tècniques de gravat, tant directes com indirectes, destacant en l'aiguafort i, com veurem, en la manera negra, tècnica amb la que realitzarà les *Estampas Taurinas*.

Ex-libris M.J. Colom,
linòleum (1970)

*   *   *

L'edició de les *Estampas Taurinas* (1963): una tauromàquia amb mirada femenina

L'any 1963 fou especialment prolífic pel que fa a producció d'obra gràfica de Colom, d'entre la qual cal destacar el seu treball per a l'edició de bibliòfil d'*Estampas Taurinas*, editada per Luís de Caralt. L'obra fou un encàrrec del mateix Caralt per a un llibre que s'editaria amb motiu del *3er Congrès Internacional de Bibliòfils* de Barcelona d'aquell any. Caralt també va publicar aquell mateix any unes altres *Estampas Taurinas*, amb aiguaforts (aquests si) d'Alberto Plaza i prefaci de J. M. Gutiérrez, amb el mateix format apaïsat amb enquadernació holandesa amb llom de pergamí i en rama. Aquestes dues obres poden ser posades en relació amb *La Tauromàquia* de Picasso editada el 1959 per Gustavo Gili, qui establiria un model de bibliofília a seguir a l'entorn del mon dels toros.

ESTAMPAS TAURINAS

MARÍA JOSEFA COLOM

LUIS DE CARALT

La part literària de les *Estampas Taurinas* de Colom fou encarregada al poeta i crític d'art Rafael Manzano i inclou uns paràgrafs dedicats a les representacions històriques dels braus,

els toros dins l'Impressionisme i un altre dedicat als gravats de Colom, on Manzano en destaca, entre d'altres, el seu domini de la manera negra, el seu expressionisme i els valors compositius i espacials, posant-lo en relació les *Estampas Taurinas* amb les versions del tema de Goya i Picasso especialment. La resta del text de Manzano, però, és inserible dins la retòrica d'exaltació dels toros com a part de la cultura i de la història espanyoles, un panegíric de la barbàrie sobre la Fiesta Nacional, amanit amb el deliri a l'entorn de l'origen mític de la cultura hispana a Tartessos.

Colom va realitzar dotze exquisides maneres, una *suite* gràfica excepcional. El paper fou fabricat per a l'edició amb filigrana de la casa Guarro, la compaginació i estampació de les planxes es va fer a l'obrador de Jaume Plà i la realització tipogràfica es va dur a terme a l'*Institut Gràfic Oliva de Vilanova,* acabant-se d'imprimir el vint-i-tres de setembre de 1963. Es va fer un tiratge de 310 exemplars: deu exemplars numerats de l'1 al 10, amb una sèrie de tres proves d'estat de cadascun dels gravats i l'estat definitiu dels mateixos, dos-cents-noranta exemplars numerats de l'11 al 300 amb l'estat definitiu dels gravats, i deu exemplars de col·laborador numerats de l'I al X també amb l'estat definitiu dels gravats.

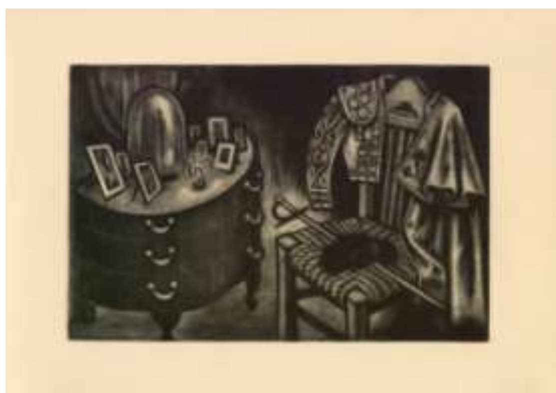

M. J. Colom, 'Por ella', manera negra, detall i dibuix tinta (1963)

La tauromàquia o les curses de braus tenen una llarga tradició dins les arts plàstiques. Dins dels corrents artístics que arrenquen a finals del segle XVIII amb el Romanticisme i fins a l'actualitat, artistes com Goya, Picasso, Bacon, Saura, Arranz-Bravo, Barceló, per esmentar-ne uns quants que l'han representat des de diferents mirades i enfocs: des del tenebrisme goyesc, la simple representació realista decimonònica, la denúncia de l'horror i la barbàrie pròpia de l'art contemporani que suposa el sacrifici animal com a part d'un espectacle festiu, fins a l'exaltació d'elements relatius al suposat valor dels toreros, la mirada arqueològica i artística de Picasso sobre *La tauromáquia o el arte de torear* de Pepe Illo, com

l'estètica coreogràfica dels 'pases' *per se*, l'home enfrontat a la bèstia i molt especialment la conjunció d'*eros* i *thanatos*, més comú en alguns artistes de finals del segle XX.

M. J. Colom, 'El terno dispuesto', manera negra i esbòs en tinta (1963)

L'obra de Colom s'insereix sense complexes en el *continuum* d'aquesta temàtica taurina, amb una mirada entonada i amb un caràcter marcadament de crònica gràfica atemporal. Tot i confessar ella mateixa que no era ni aficionada ni sentia una atracció cap aquest 'espectacle', i que era el primer cop que hi anava a prendre esbossos per a una obra d'art, en destacarem el seu misticisme fosc (potenciat per l'ús final del *mezzotinto*) a l'entorn dels temes més icònics de l'espectacle, portes endins i a l'arena. Colom representa, a més d'alguns 'pases' i accions a l'arena, el que succeeix abans i després de l'espectacle taurí, mostrant als toreros resant a la capella, posant per al retrat, noies amb mantellina a les grades, els toreros marxant amb carruatge, etc. Cert costumisme a l'entorn del fet taurí que no bandeja el costat més tràgic, com la mort de l'animal o la cornada al torero.

M. J. Colom, 'Se duele del hierro', esbòs a llapis, manera negra i detall (1963)

La temàtica taurina dóna peu a Colom a integrar temes o recursos que trobem a altra obra gràfica seva, com són la religió, figures en grup posant hieràtiques, l'anatomia de l'animal a 'Sin él no hay fiesta' i a alguns 'pases' com 'Natural con la derecha', en directa relació aquest amb altres sol·lucions compositives de Colom. En general, no se centra tant en la corrida, sinó que afegeix cert costumisme amb escenes complementàries, i esmentarem la representació de dones a diversos dibuixos i gravats a un 'espectacle' amb grans connotacions de masculinitat, donant també protagonisme als animals que hi participen.

M. J. Colom, 'Mas cornadas da el hambre', manera negra i detall (1963)

* * *

De les '*idees-flash*' a la planxa: esbossos a llapis, a tinta, dibuixos definitius i *mezzotinti*

Els materials previs a l'edició de les *Estampas Taurinas* van des dels croquis o '*idees-flash*' a llapis o bolígraf, com Colom els anomena, els esbossos a tinta i aiguada, els dibuixos definitius també a tinta i aiguada, fins a les proves d'estat i d'artista, tots aquests materials complementen l'exemplar núm. 44 que forma part dels fons de la *Biblioteca de Catalunya*, permetent-nos aprofundir en la gènesi de l'obra. El material és gairebé exhaustiu: falta algun dels dibuixos a tinta i aiguada, com són el primer 'El terno dispuesto' i el tercer 'Antes de la corrida', potser adquirits a la *Sala Gaspar*, on tot el material fou exposat aquell mateix any.

M. J. Colom, 'Antes de la corrida', manera negra i detall (1963)

La tècnica directa de la manera negra o *mezzotinto* fou inventada por Ludwig von Siegen a mitjans del segle XVII, qui el 1642 n'establí les seves bases, sent aviat adoptada per gravadors d'arreu, ja que permetia brillants resultats sobretot en reproduir pintures per a la seva estampació i difusió, permetent representar l'efecte del *chiaroscuro*. Esdevingué una de les tècniques preferides de l'anomenat gravat d'interpretació fins ben entrat el segle XIX quan, amb les noves modalitats de reproducció fotomecànica i l'adveniment de la fotografia com a mitjà de captació de la realitat, va caure en desús.

Artistes com Colom la recuperen, però no amb l'esperit de reproducció fidel o realista, sinó incorporant-la al seu estil i univers plàstic, explotant les seves possibilitats més enllà de la còpia. Els resultats son un espectacular efecte avellutat de les formes representades, amb un negre singular, intens i uniforme allà on es requereix. Altres artistes que també la van recuperar al segle XX foren, per exemple, Escher, Avati i alguns japonesos com Hamaguchi o Hasegawa. Colom va fer la seva primera manera negra a mitjans dels anys cinquanta, convertint-se així en una de les pioneres en la reivindicació d'aquesta extraordinària però complicada tècnica.

Entrant en detalls interessants, al dibuix de 'Natural con la derecha', s'observa un canvi de mà del torero respecte al gravat definitiu, i el dibuix 'Por todo lo alto' és molt diferent del gravat definitiu. Val a dir també que entre els dibuixos originals n'hi ha un que no va ser publicat, potser per ser el que faria el número tretze. Es tracta de 'Brindis', on el torero llença el seu barret a una jove de la grada, dibuix a la tinta i aiguada del qual no hi ha cap esbós previ. Una altra '*idea-flash*' inèdita mostra el torero en braços de la quadrilla, com a triomfador, un esbòs que no anà més enllà, no arribant a dibuix ni a gravat.

M. J. Colom, 'Brindis', dibuix tinta (1963)

Composicions molt pensades i estudiades, que omplen justament el paper, comprimint l'espai, donant volumetria a les figures, no atent a lleis de perspectiva, però ubicant-nos en l'escena, triant amb un gust exquisit els elements, com l'esfera lumínica de les espelmes i fanals, els brocats dels *trajes de luces* i les mantellines (que són pura filigrana), el cap d'un cavall cec, la textura d'una tanca de fusta, etc. Algunes escenes a l'arena aprofiten la voràgine que defineix la plaça, permetent a Colom dinamitzar les composicions. Una obra mestra de la manera negra i del gravat directe, al capdavall.

* * *

Bibliografia seleccionada:

- A.A., J., *M. J. Colom expõe gravuras. Museu de Ovar*, Ovar, 1977
- Castillo, Alberto del, *Maria Josefa Colom*, [s.l.], [s.n.], 1964
- Colom i Sambola, Maria Josepa (gravats), Manzano, Rafael (prefaci), *Estampas Taurinas*, Barcelona, Luís de Caralt, 1963

- *Mostra de gravats de Maria Josepa Colom. Casa de Cultura de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Cervera*, Cervera, 1971
- Marsà, Àngel (pròleg), *M. J. Colom. Ateneo Barcelonés*, Barcelona, 1961
- Ollé Pinell, Antoni, *M.ª Josefa Colom grabadora*, Asociación de Exlibristas de Barcelona, núm. 21, 1961
- Soler Àvila, Xavier, *L'artista Maria Josepa Colom (1927-2017): Apunt biogràfic / Els gravats de Maria Josepa Colom: a l'entorn del seu art /Maria Josepa Colom i l'exlibrisme / Catàleg d'ex-libris de Maria Josepa Colom (1957-1982)*, *EX-LIBRIS*. *Portaveu de l'Associació Catalana d'Exlibristes*, núm. 66 (desembre 2019)

* * *